

Антонов Олексій Умови розвитку творчо обдарованої особистості в Україні // Zrównoważony rozwój - Debiut naukowy 2011 / redakcja naukowa Teresa Jemczura, Henryk Kretek. – Racibórz, 2012. – С. 354-361.

Олексій Антонов

УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ

Вступ

З давніх-давен, ще з часів Київської Русі, Україна славилася надзвичайно високим рівнем освіти й науки. Минуло багато століть, разом з якими промайнули і численні етапи еволюції як державотворчого процесу, так і розвитку освітньо-наукового апарату. Однак, аналізуючи досвід сьогодення та порівнюючи показники науково-освітнього розвитку з такими у минулі роки, на мій погляд, можна зробити висновок про їх погіршення. Чому ж це відбувається? Здавалося б, після здобуття незалежності були створені сприятливі умови для всебічного, науково-економічного розвитку всіх існуючих галузей і країни в цілому. Але на своєму шляху до процвітання Україна зіткнулася з певними, досить суттєвими перешкодами.

У спробах якнайшвидше зайняти гідне місце на світовій арені Україна почала хаотично намагатися перейняти світовий досвід у сферах науки, освіти й підготовки молодих спеціалістів. Задля найшвидшої адаптації та апробації чужих нам технологій і методів були проведені численні освітні експерименти, більшість з яких довели неефективність, а іноді навіть шкідливість запропонованих нам технологій.

Першим й основним завданням сучасної української освіти має бути пошук талановитих і перспективних молодих людей, які у майбутньому бажають пов'язати своє життя з науковою діяльністю. Саме вони, ті, що знайшли своє місце в житті, сповна реалізували власні творчі й професійні можливості, інтелектуальні та організаторські здібності, є головним рушієм прогресу в усіх сферах діяльності суспільства й держави. Саме вони здатні забезпечити сталий розвиток держави на її шляху у майбутнє.

Для них необхідно створювати найсприятливіші умови для освіти, самоосвіти та майбутніх професійних перспектив, щоб, по-перше, зупинити «перетікання мізків» за кордон, де подібні програми були успішно застосовані та апробовані. Прикладом можуть бути США, де завдяки програмі "Меріт" досягнуто науково-технічного домінування у світовому масштабі, яке було з часом закріплено та інтегровано у навчальний процес¹. Молоді, обдаровані, талановиті та креативні особистості – основа процвітання, економічного, науково-технічного та освітнього прогресу кожної країни світу. Тоді чому ж ми досі цього не зрозуміли і продовжуємо нехтувати своїм майбутнім? Чому ми самі змушуємо і навіть сприяємо виїзду обдарованої молоді за кордон? Однак ще не пізно зупинитися та переосмислити стратегію майбутнього розвитку та прогресу і зрештою підтримати тих, хто творитиме майбутнє як нашої країни, так і цілого світу.

На мою думку, основне питання полягає в тому, чи спроможні ми забезпечити необхідні **умови** для росту і розвитку здібностей та обдарувань кожної дитини, адже

¹ Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. Навч. посіб. – К., 1997. – 304 с.

геніальність схожа на зерно, яке приховане в кожній дитині і яке здатне прорости і принести плоди лише **за певних умов**, які можуть стимулювати або сповільнювати наш розвиток.

Упевнений, що нова українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. І перші кроки вже зроблені: в Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України “Про освіту” (1996 р.), Національна програма “Діти України”, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Укази Президента України про підтримку обдарованих дітей, Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки та інші), які спрямовані на:

- відтворення інтелектуального потенціалу нації;
- забезпечення умов для саморозвитку кожної особистості;
- підготовку молоді до інтеграції у світовий освітній простір;
- створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Однак реалізація цих положень потребує створення цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формуванні резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; забезпечення підготовки наукових, педагогічних і науково-технічних кадрів.

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов’язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання й виховання обдарованих дітей і молоді є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Численні публікації у психолого-педагогічній пресі свідчать про зростання інтересу до цієї проблеми.

Сучасний етап розробки проблеми обдарованості характеризується створенням різноманітних моделей обдарованості, серед яких є моделі як західних (Дж. Рензуллі, Ф. Монкса, П. Торранса, Д. Фельдх’юсена та ін.), так і вітчизняних (О. Антонова, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Кульчицька, О. Музика та ін.) учених. Серед них найбільш використовуваною є модель, що складається з трьох основних компонентів: 1) *здібностей* (загальних і спеціальних) на рівні, вищому за середній; 2) *креативності* особистості; 3) *мотивації* (спрямованості, наполегливості) особистості до певного виду діяльності.

На мою думку, обдарованість є складним інтегральним утворенням, у якому своєрідно поєднані мотиваційні, пізнавальні, емоційні, вольові, психофізіологічні й інші сфери психіки. Тобто рівень розвитку, якісна своєрідність і характер обдарованості – це завжди результат взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю самої людини².

Обдарованість – це індивідуальна потенційна своєрідність спадкових (задатки), соціальних (сприятливе соціальне середовище) та особистісних (позитивна „Я”-концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вищого за умовно „середній”, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Поділяю думку тих дослідників, які вважають, що здібності й обдарованість є феноменами одного порядку і підкоряються законам розвитку здібностей, тобто мають здатність до постійного розвитку і вдосконалення³. Вважаю, що обдарованість – це системна якість психіки особистості, *здатна розвиватися впродовж життя* людини за умови врахування впливових чинників, що сприяють цьому процесу на кожному з *вікових етапів* становлення особистості, і яка визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. При цьому для сприяння розвитку обдарованої особистості важливим є не стільки вимірювання

² Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.

³ Рабочая концепция одарённости / Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский; научн. ред. В.Д. Шадриков. – М.: ИЧП "Магистр", 1998. – 68 с.

кількісних показників тих чи інших здібностей, скільки вивчення тих детермінант, які впливають на цей процес.

Упевнений, що в кожному закладі освіти доцільно створювати цілісну систему навчання і підтримки обдарованої особистості на основі розробки й запровадження у навчальний процес відповідних стратегій навчання, спеціально розроблених методик, спрямованих на розвиток здібностей та обдарувань учнів (студентів), організації цілеспрямованої підготовки викладачів до роботи з обдарованою молоддю.

Вважаю, що в державі для ефективної реалізації проблеми збереження й примноження її творчого та інтелектуального потенціалу мають бути створені відповідні **умови**:

Соціальні умови. *Визнання на державному рівні існування проблеми виявлення і навчання обдарованих дітей та молоді.*

- *Створення в Україні цілісної загальнодержавної системи роботи з обдарованими учнями і студентами.* Для цього має бути розроблене належне правове, фінансове, організаційне, науково-методичне забезпечення.

- *Посилення уваги до міжвідомчої взаємодії* при вирішенні проблем навчання і виховання обдарованої молоді. Залучати до виявлення та виховання обдарованої молоді навчальні заклади всіх рівнів акредитації, місцеві органи влади, управління освіти, громадські об'єднання, партійні структури. Розширювати мережу навчальних закладів для апробації та запровадження сучасних методик виявлення та навчання обдарованої молоді: залучення до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності зі створенням навчальних закладів, гуртків, філій МАН.

- *Поглиблення міжнародного співробітництва* у сфері питань роботи з обдарованою молоддю, налагодження зв'язків з міжнародними організаціями й установами, робота яких спрямована на виявлення, навчання, розвиток і підтримку обдарованої молоді.

- *Розробка організаційних, методичних основ* забезпечення діяльності з розвитку і підтримки обдарованої молоді в реалізації цільових програм.

- *Проектування статистичних і моніторингових, інформаційно-аналітичних матеріалів* щодо забезпечення системи розвитку і підтримки обдарованої молоді.

Економічні умови. *Створення сучасної матеріально-технічної бази навчальних закладів для обдарованої молоді.*

- *Удосконалення системи стимулювання обдарованих учнів та молоді, а також їх керівників.*

- *Виділення реальних коштів державою та фізичними особами під існуючі програми підтримки наукової і дослідницької діяльності творчо обдарованої молоді.*

Психологічні умови. *Створення системи психологічного супроводу обдарованої особистості, починаючи з системи дошкільного виховання, навчання і виховання в загальноосвітньому та вищому навчальному закладі.*

- *Підготовка шкільних психологів до цілеспрямованої роботи щодо підтримки обдарованої особистості.*

Організаційні умови. *Інтенсифікація наукових пошуків у розробці проблеми обдарованості:* здійснення ґрунтовних теоретичних міжнаукових досліджень щодо виявлення природи обдарованості, в яких мають брати участь психологи, генетики, фізіологи, психіатри; розробка ефективних форм і методів роботи з обдарованою молоддю (інтеграція шкіл з системою додаткової освіти, активне використання дистанційного навчання, організація тьюторської підтримки, включення учнів у проектно-дослідницьку діяльність, використання групових форм навчання і навчання за індивідуальним планом).

- *Публікація науково-методичних та інших інформаційних матеріалів про результати функціонування освітніх систем роботи з обдарованими учнями.*

- *Створення спеціальних шкіл, класів, літніх шкіл, спрямованих на поглиблення цілеспрямованої роботи з талановитими і обдарованими учнями та студентами.*

Педагогічні умови. *Популяризація кращого досвіду педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, висвітлення у засобах масової інформації досягнень*

обдарованої молоді в різних сферах діяльності. Надзвичайно актуальною є ініціатива Всеукраїнської молодіжної спілки "Союз обдарованої молоді" і видання фундаментальної праці "Обдарована молодь України: проблеми та історії успіху", яка спрямована на популяризацію, привернення уваги держави і державних діячів до проблеми навчання і виховання обдарованої молоді.

- *Узагальнення, науково-методичне обґрунтування і популяризація педагогічної практики і досвіду виховання й освіти обдарованих дітей і молоді.* Проведення Всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференцій, семінарів, "круглих столів" з проблем обдарованості, до яких залучати науковців і вчителів-практиків, видавати відповідні збірники. Запрошувати на конференції представників владних структур, залучати спонсорів і меценатів, представників громадських об'єднань. Організувати цільове асигнування щодо забезпечення роботи з обдарованою молоддю.

- *Створення умов для проведення всеукраїнських олімпіад, конкурсів, турнірів, фестивалів і забезпечення участі команд обдарованої молоді в міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях.* Створення та удосконалення існуючих навчально-пізнавальних теле- та радіопрограм. Звернути увагу на об'єктивність оцінювання компетентним журі творчих і наукових доробок та відповідей дітей, оскільки нерідко творчі конкурси перетворюються не на змагання інтелекту й творчості, а на аукціон фінансових можливостей батьків учасників.

- *Удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованою молоддю.* Включати до навчальних планів ВНПЗ обов'язкового курсу з питань методики та організації роботи з обдарованою молоддю, специфіки роботи вчителя-вихователя, соціального педагога та практичного психолога з обдарованими учнями. Розробити навчальні програми, методичні посібники та підручники, підготувати викладачів, здатних працювати з обдарованою молоддю.

Переконали, що вчитель має бути спеціально підготовлений до розвитку здібностей та обдарувань учнів. Зокрема, він має володіти методиками виявлення цих здібностей та обдарувань. У цьому контексті мені імпонує розвинута завдяки зусиллям американських психологів Г.Гарднера, Д.Гоулмана, Д.Мейера, П.Саловея **теорія домінуючих здібностей**, або **теорія множинного інтелекту**, присвячена дослідженню множинних здібностей людини, їх ідентифікації та врахування у навчальному процесі. Авторами теорії домінуючих здібностей виділено 9 здібностей або типів інтелекту: *вербально-лінгвістичну* (добре розвинуті вербальні вміння і чуттєвість до звуків, значень і ритміки слів), *математично-логічну* (здатність мислити концептуально й абстрактно, розрізняти логічні або числові зразки), *музикальну* (здатність розрізняти, продукувати і цінувати ритм, тембр і висоту звуків), *візуальну* (здатність мислити образно, візуалізувати точно і абстрактно), *кінестетичну* (здатність контролювати рухи свого тіла і майстерно вправлятися з предметами), *міжособистісну* (здатність розпізнавати і реагувати відповідним чином на настрій, мотивацію й бажання інших), *внутрішньо-особистісну* (здатність усвідомлювати свою особистість, бути в гармонії з внутрішніми відчуттями, цінностями, поглядами і процесами мислення), *натуралістичну* (здатність розпізнавати і класифікувати рослини, тварини та інші об'єкти природи), *екзистенціальну* (чуттєвість, здатність розглядати глибоко питання про існування людини, такі, як сенс життя, чому ми приходимо у цей світ, чому помираємо тощо).

Навіщо вчителю знати домінуючі здібності кожного учня?

Ідентифікація виду обдарованості учня, визначення рівня розвитку її складових дозволяють залучити старшокласників до наукової діяльності, передбачивши напрям, у якому б вони найповніше реалізували свій потенціал. Вважаю, що визначальним чинником у відповідній діагностиці та прогнозуванні є множинний інтелект і рівень IQ. Зважаючи на те, що діяльність Малої академії наук України відбувається за предметними секціями, саме

тип інтелекту вказує на напрям дослідницької діяльності. IQ ж виступає показником ймовірності того, що учень здатен ефективно виконати поставлене завдання.

Нами був проведений експеримент, у якому взяли участь старшокласники Озерненської гімназії Житомирської області. Для цього було відібрано методики, які дозволяють виявити сферу та рівень інтелектуальної обдарованості учнів: діагностика невербальної креативності (Torrance Test of Creative Thinking), культурно вільний тест на інтелект (CFIT), визначення творчих нахилів учнів, опитувальник на визначення множинного інтелекту (Вальтер МакКензі), опитувальник на виявлення домінуючих здібностей Г. Гарднера.

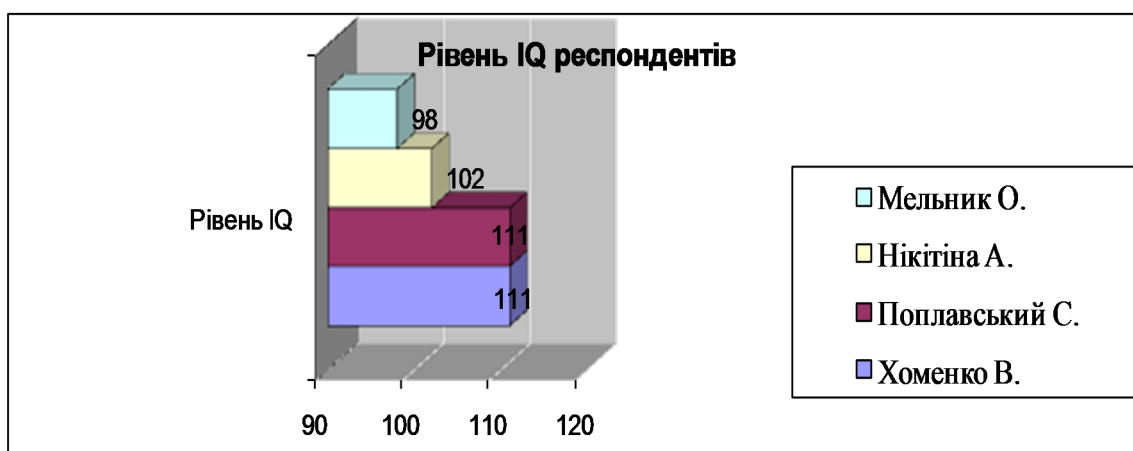
За результатами обробки результатів виявлено рівень загальних здібностей, креативності кожного старшокласника, а також тип домінуючих здібностей (табл. 1). Рівень креативності всіх чотирьох учнів сягає середнього рівня, близького до високого.

Таблиця 1. Результати тесту Торранса на визначення рівня креативності

Респондент	Індекс оригінальності	% людей, результати яких перевищують вказаний рівень	Індекс унікальності
Нікітіна А.	0,77	20%	3
Хоменко В.	0,76	20%	3
Поплавський С.	0,8	20%	2
Мельник О.	0,67	40%	2

Джерело: Отримано автором

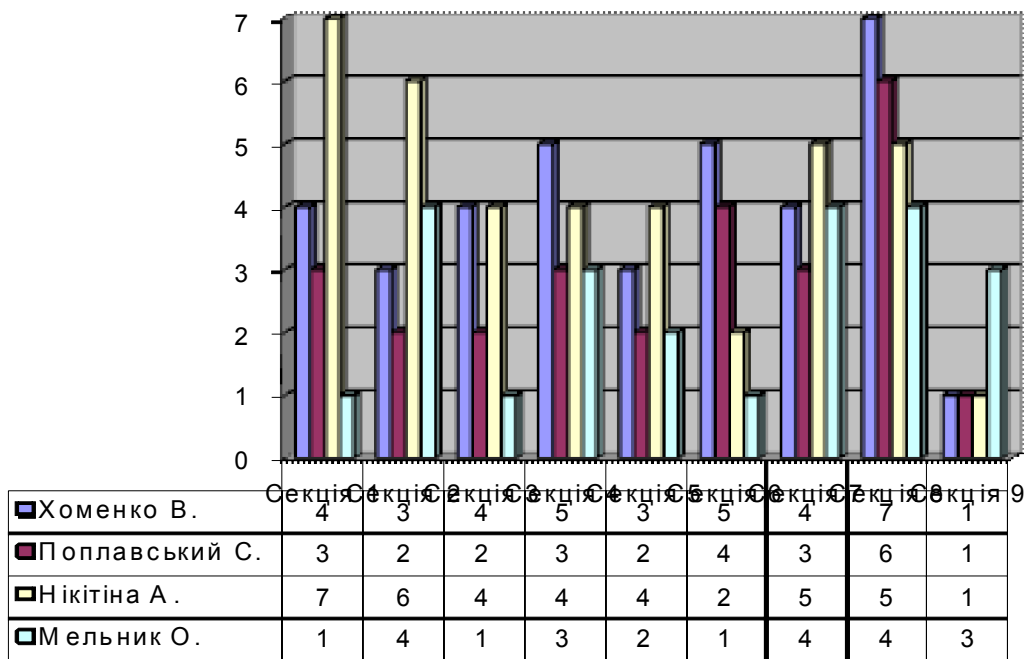
Творчі схильності юнаків та дівчат розвинені на достатньому рівні. В них усіх широке коло інтересів, пізнавальна активність спрямована на отримання необхідної інформації, яка пізніше буде використана в певній діяльності. Соціальний елемент методики – „стосунки із батьками” – свідчить про деяку посередність у стосунках між обома сторонами, але водночас це вказує на прагнення старшокласників бути на крок ближче до своєї незалежності від власних батьків. В усіх досліджуваних старшокласників нормальний розумовий розвиток – 98 – 111. Цікаво, що показники тесту в юнаків є дещо вищими, ніж у дівчат. Це може слугувати доказом підвищеного рівня швидкості перебігу розумових операцій у хлопців, що має суттєвий вплив на подальший розвиток розумових здібностей і складає потужнішу основу інтелектуальної обдарованості в цілому.

Джерело: Побудовано автором

Результати використання опитувальників Мак-Кензі та Гарднера доводять, що жоден з типів інтелекту не проявляється окремо. В усіх респондентів зафіксовані змішані типи інтелекту, без явної переваги одного. Тобто спостерігається поєднання різних типів

інтелекту: музично-вербально-внутрішньоособистісний, натуралістично-музичний. Це засвідчує, що в старшокласників краще проявляються риси саме цих визначених методикою типів інтелекту. Усі інші типи також є, однак вони яскраво не проявляються.

Джерело: Побудовано автором

За результатами всіх 9-ти секцій нами побудовано діаграму, на основі якої можна визначити переважаючий тип інтелекту кожного з учнів: у Хоменка В. – екзестично-внутрішньоособистісний, у Поплавського С. – кінестатично-внутрішньо-особистісний, Мельник О. найкраще характеризує музично-вербальний інтелект, Нікітіну А. – натуралістично-музичний.

Зважаючи на отримані результати, можемо передбачити, в якій дослідницькій галузі може спробувати себе кожен з протестованих учнів: Мельник О. могла б спробувати себе у філологічному напрямі, адже в неї непогано розвинуті інтелектуальні вербальні здібності; Нікітіна А. – у природничому циклі наук. В обох хлопців-респондентів переважає внутрішньоособистісний тип інтелекту, однак не в чистому вигляді, а в поєднанні із кінестатичним у Поплавського С. та екзестичним у Хоменка В. Вважаємо, що хлопцям можна рекомендувати випробувати себе у фізиці чи математиці, адже внутрішня спрямованість розумових операцій у поєднанні з високим рівнем коефіцієнта IQ можуть свідчити про їх значну мобільність, глибину та логічність пошуку.

Висновки

Одним із провідних принципів концепції сталого розвитку є необхідність задоволення елементарних потреб усіх людей і надання кожному можливості реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток не буде можливим.

Тому на основі дослідження й узагальнення закордонного та власне українського досвіду у сфері навчання, творчої та професійної підготовки обдарованої молоді нами було визначено основні соціально-економічні, педагогічні, організаційні чинники та умови, що мають бути створені в Україні для ефективного розвитку, примноження та реалізації творчого потенціалу обдарованої молоді.

Нами доведено, що ключовим компонентом майбутнього сталого розвитку особистості є розроблення й запровадження механізмів державної підтримки; забезпечення умов для рівноправного доступу до освіти дітей і молоді з особливими потребами шляхом забезпечення варіативності здобуття базової освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей; залучення кращих інтелектуальних і духовних сил суспільства в освітню сферу.

Бібліографія

1. Айзенк Г. Ю. Проверь свои способности. – М., 1992.
2. Доман Г., Доман Д. Дошкольное обучение ребёнка. – М., 1995. – 400 с.
3. Ефроимсон В. Божий дар или естественный феномен / Народное образование. – №2. – 1991. – С. 137–145.
4. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. – №8. – С. 5–12.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. Навч. посіб. – К., 1997. – 304 с.
6. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки // Освіта України. – 2006. – № 48 (741). – 30 червня. – С. 1–3.
7. Кузякин А. Предлагаю осуществить программу „Интеллект” // Воспитание школьников. – 1989. – № 4. – С. 21.
8. Кульчицкая Е. И. Одарённость: природа и сущность // Обдарована дитина. – 2002. – №1. – С.21–30.
9. Липова Л., Морозова Л., Луценко Л. Специфіка навчання обдарованих дітей // Рідна школа. – 2003. – №7 (882). – С.8–11.
10. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
11. Матюшкин А.М. Концепция творческой одарённости // Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С.23–33.
12. Моляко В. О. Психологічні проблеми обдарованості та її виявлення // Мудрість учіння. Кроки до успіху: Навч. метод посібник. – К.: Магістр – S, 1999. – С. 5–15.
13. Музыка О. Л. Творчість з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. зб. / За ред. М. М. Забродського. – Київ-Житомир: ЖОППО, 2006. – С. 118–126.
14. Одарённые дети /Под общ. ред Г. В. Бурменской, В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
15. Онацький В. М. Академічна обдарованість та методи її діагностики // Обдарована дитина. – 2002. – №2. – С.53–56.
16. Психология одарённости детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. – М. : Академия, 1996. – 416 с.
17. Рабочая концепция одарённости / Д. Б. Богоявленская, А. В. Брушлинский; научн. ред. В. Д. Шадриков. – М. : ИЧП "Магистр", 1998. – 68 с.
18. Ясінський В. Деякі аспекти роботи з обдарованими дітьми / Рідна школа. – 2002. – №3. – С.39.
19. Яковлева Е. Развитие творческой одаренности детей школьного возраста // Одаренные дети. – 2002. – №2. – С.16–18.